

ПРОЕКТИ ІТАЛІЙЦЯ КАРЛА РОККО З БЛАГОУСТРОЮ ОДЕСИ (середина ХІХ ст.)

У статті на основі архівних документів розглядається питання діяльності італійського купця Карла Рокко в Одесі у середині ХІХ ст. Особлива увага присвячена його проектам з благоустрою міста з метою створення більш сприятливих умов для економічного розвитку Одеси.

Ключеві слова: Карл Рокко, Одеса, італійці, водопровід, купці.

В українському суспільстві все гостріше постає проблема благоустрою міст. Відтак актуальними стають наукові дослідження, пов'язані з з'ясуванням її історичних проявів, напрямків, об'єктів і суб'єктів. Доволі специфічними, по-своєму своєчасними, в умовах намагання влади залучити бізнес, зокрема іноземний, до розбудови інфраструктури, є питання діяльності іноземних купців, підприємців, банкірів в містах півдня України в ХІХ ст. Одеса як найбільше і найрозвинутіше місто того часу в Україні, місто з потужною іноземною громадою, може дати багато прикладів таких діячів. Одним з найактивніших купців середини ХІХ ст. в Одесі і разом з тим забутий сьогодні був Карл Рокко.

Постать Карла Рокко є маловідомою в українській історіографії й згадувалась лише при переліку заможних купців, тоді як до висвітлення його біографії не звертався жоден з науковців. У зарубіжній історіографії вперше діяльність К.Рокко була розглянута в монографії професора Торонтського університету Анни Маколкін⁸⁵. Така скромна увага до такої значної і цікавої постаті пояснюється обмеженістю джерельної бази, яка в основному складається з документів Державного архіву Одеської області.

Італійці з'являються в Одесі з дня заснування міста. Вони складали у відсотковому співвідношенні незначний прошарок населення. Так, у 1827 р. в місті проживало 32995 осіб, у тому числі 3498 іноземців (10,6%), серед яких вихідці з різних італійських держав становили 0,96% (334 чол.): Неаполітанське королівство – 100 осіб (0,3%), Сардинське королівство – 68 осіб (0,2), Італія – 159 осіб (0,45%), Тоскана – 7 осіб (0,01%)⁸⁶. У 1834 р. кількість іноземців складала 5174 осіб, серед них італійців 28% або 1 016. при загальній кількості населення 61 899 осіб⁸⁷. Через три роки в Одесі проживало близько 1600 вихідців з Апеннінського півострова⁸⁸. Але не зважаючи на таку кількість, в перші тридцятиліття ХІХ ст. комерційна, суспільна та культурна діяльність італійської громади

⁸⁵ Makolkin A. A history of Odessa. The last Italian Black Sea Colony. - Lewiston: Edwin Mellen Press, 2004. - 260 p.

⁸⁶ Діанова Н.М. Формування населення міст Південної України у дореформений період (кінець ХVІІІ ст. – 1861 р.): дис...к.і.н.: 07.00.01 / Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. - Одеса, 2003. - С.159.

⁸⁷ Бацак К.Ю. Італійська еміграція в Україні наприкінці ХVІІІ - у першій третині ХІХ ст. – К., 2004. - С. 108.

⁸⁸ Скальковский А.А. Первое тридцатилетие истории г. Одессы. 1795-1825. – Одесса, 1837. – С. 155.

була настільки помітною і значною, що італійська мова досягла широкого розповсюдження: нею дублювалися вивіски крамниць і назви вулиць, італійська стала мовою бізнесу та викладалась в середніх учбових закладах.

Приїзду до міста такого активного прошарку італійського населення сприяли заходи російського уряду спрямованого на залучення іноземців та їхнього капіталу з метою перетворити Одесу на важливий центр у зовнішній торгівлі. Цього вдалося досягти головним чином завдяки розбудові порту і дії порто-франко – вільної безмитної торгівлі у порту та спеціальній приморській зоні. Такі заходи сприяли притоку іноземного капіталу, розвитку зовнішньої торгівлі, відкриття іноземцями фінансових установ та фірм. На середину XIX ст. Одеса стала головним чорноморським портом Російської імперії. А в 1847 р. одеський порт вийшов на перше місце в Європі за експортом зерна⁸⁹. Водночас завдяки іноземцям Одеса набуває рис культурного центру, типового європейського міста з усіма характерними атрибутами.

Розквіту Одеси сприяла і діяльність італійських купців. Першим етнічним італійцем, з якого почалося формування в місті заможного італійського купецтва, став Стефан Вентурі, який прибув до міста в 1794 р. Слідом за Вентурі у місті відкрили свою торгівельну справу Карло Сервіо, Сістріо дель Сассо, брати Вінченцо і Луїджі Лоровичі, Джакомо Тассара, М. Джустанні, П'єтро Регуччіо, Марко Кароніо та неаполітанський генеральний консул Гаetano Гульємуччі⁹⁰. Італійські неогоціанти разом з греками обслуговували основний вантажопотік українсько-італійської торгівлі. Для цього ними створювалися купецькі контори, які на початку були представництвами фірм, що знаходилися на Апеннінах, а згодом перетворилися на самостійні комерційні осередки. Для відкриття філій торговельних контор італійські неогоціанти переміщували до чорноморських портів частину капіталів, які вкладали в нерухомість, закупівлю зерна та іншої експортної продукції. У 1854 р. в Одесі існувало 32 італійських торгових домів. Найбільшими серед них були фірми І. Тработті, братів Рокко, братів Раллі, братів Бубба⁹¹.

Комерційні інтереси італійців зосереджувалися також на організації міського будівництва та поліпшення інфраструктури задля створення ліпших умов ведення бізнесу. Найбільш активними і масштабними можна вважати спроби Карла Рокко - співвласника відомого в Російській імперії та закордоном банку «Брати Рокко». Він походив із відомого у підприємницьких колах роду з Генуї, який володів одним з найстаріших Casa del Commercio – прародительці торгового дому в Одесі. До Одеси Карл Рокко приїздить у 40-х рр. XIX ст. й створює купецьку контору, що займалася експортом зерна

⁸⁹ Шевченко В. Приватне банкірське підприємство в Одесі (XIX – початок XX ст.). – К., 2010. – С. 38.

⁹⁰ Скальковский А.А. Первое тридцатилетие. – С. 290.

⁹¹ Makolkina A. A history of Odessa. The last Italian Black Sea Colony. – P.114.

до Західної Європи і знаходилась на вулиці Преображенській, у приватному будинку родини⁹². Брати Рокко разом із ще одним італійцем Яковом Порро були найбільшими зерноторгівцями у місті, кораблі яких доставляли зерно в Неаполь і Геную, а також в Марсель і Лондон⁹³.

Карл Рокко як більшість заможних купців Одеси займався благодійністю. Він разом із Анджелом Анатрою був причетним до створення Італійського благодійного товариства в Одесі. Воно було засноване італійцями Антоніо Сімоні, К. Чіпріані, Г.Б. Боссаліні, Карло Рокка і Луїджі Галлеано в жовтні 1863 р. В цей же час був затверджений й статут товариства. Свою діяльність товариство розпочало у 1864 р⁹⁴.

Італійське благодійне товариство мало субсидію від італійського уряду в 1000 лір. Ще тисячу і більше воно отримало від братів Анатра¹⁹. Гроші жертвували не тільки італійці, що проживали в Одесі, але і капітани італійських судів залишали по 8 лір кожен раз. Президентом товариства протягом всього існування був місцевий італійський консул. Мета товариства - забезпечення коштами до поліпшення морального і матеріального стану бідних своїх співвітчизників, що знаходяться в Одесі, які тимчасово або постійно живуть у місті. Але крім матеріальної допомоги, суспільство доставляє їм у разі потреби допомогу для повернення на батьківщину, а також і поховання померлих без коштів і допомоги від інших своїх ближніх.

Крім цього, К. Рокко, як і інші італійці Одеси, активно підтримував італійських революціонерів на чолі з Дж. Гарібальді. Але підтримка проявлялася не тільки у вияві симпатій і співчуття, а й збирання грошей. Цей рух виник у самій Італії і завдяки пресі швидко набув розголосу в інших країнах. На півдні України ініціаторами збирання грошей у фонд «Допомога Гарібальді» місцеві італійці на чолі з Карлом Рокко. Він керував збиранням грошей у самій Одесі, а також у Бердянську і Таганрозі. У листі від 10 червня до Бертані Рокка К. Рокко писав, що «в ім'я визволення братів» зібрано понад 2655 франків на додаток до 700 крб. сріблом, що надійшли раніше. У липні того ж року був проведений ще один збір грошей на суму 2526 франків. У супровідному листі до грошей від 8 липня К.Рокко зазначав, що «цей внесок у боротьбу всіх синів Італії за остаточне визволення Півострова – єдина достойна нагорода, на яку мають право громадяни великої нації»⁹⁵.

Але Карл Рокко займався не лише благодійністю, а й намагався покращити інфраструктуру Одеси. Звичайно його спроби і проекти

⁹² Новороссийский календарь на 1854 год, издаваемый от Ришельевского лицея. – Одесса, 1844. – С.328.

⁹³ Мошенский С.З. Финансовые центры Украины и рынок ценных бумаг индустриального общества. – Лондон: Xlibris, 2014. – С. 261.

⁹⁴ Spendero P.G. Gli italiani nel Mar Nero. La colonia di Odessa // Rivista d'Italia. - 1906. – Agosto. – P.329.

⁹⁵ Варварцев М.М. Джузеппе Мадзіні: Мадзіні та Україна. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2005. – С. 186.

були направленні на поліпшення умов ведення зовнішньої торгівлі, але їх реалізація покращила б економічний розвиток і життя громадян всього регіону.

Перший його проект був пов'язаний із побудовою «парових ліній» для перевезення вантажів по нерейковим дорогам у Херсонській, Київській, Подільській губерніях та Бессарабській області. З цією ідеєю К.Рокко звернувся у листі до Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора О.Г.Строганова у січні 1860 р¹³, стверджуючи, що це піде на користь економіки півдня Росії⁹⁶.

О.Г.Строганов звернувся до одеського градоначальника з проханням дізнатися, яке місце займає К.Рокко серед місцевих підприємців. На це питання у своєму листі до градоначальника дав відповідь голова Одеського відділення комерційної ради Федір Родоканакі. Він писав, що фірма К.Рокко, яка є спадкоємницею подібної фірми цього роду в Генуї, користується на одеській на іноземних біржах повагою. Сам Федір Родоканакі вважав, що ідея К.Рокко є корисною не тільки для торгівлі, а й для всієї економіки Південної Росії¹⁴. Зважаючи на таку рекомендацію О.Г.Строганов клопотав, щоб градоначальник надав допомогу К.Рокко у реалізації його намірів⁹⁷.

Міністр фінансів та Головноуправляючий шляхами сполученнями, з якими міністр внутрішніх справ радився з проекту К.Рокко, визнали, що можна дозволити К.Рокко безмитний ввіз парових двигунів та вагонів, а також запасних деталей у кількості, яка буде дозволена Головним управлінням шляхами сполучення; надати йому виключне право перевозити пасажирів протягом 15 років по нерельсовим шляхам, не заважаючи при цьому існуючим дорогам. Якщо за три роки проект за кожним із напрямків не буде реалізований, то К.Рокко втрачає своє право⁹⁸.

Інший проект заповзятого італійця стосувався проведення водопроводу в Одесу із р. Дністра. У листі до Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора О.Г.Строганова від 28 грудня 1859 р⁹⁹. Карл Рокко писав, що західна частина Херсонської губернії потерпає від засухи, через що постійно страждає землеробство, садівництво та скотарство. Окрім того, від нестачі води часто потерпає Одеса, яка знаходиться у «залежності від випадкових обвалів, що можуть пошкодити єдиний у місті водопровід «Ковалевського»¹⁰⁰. Тому К.Рокко висуває пропозицію проведення водопроводу з Дністра. Генерал-губернатору ця ідея сподобалася – і він запевнив італійця, що з його сторони та місцевої влади буде надана допомога у реалізації цього проекту. Він наказав К.Рокко

⁹⁶ ДАОО. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.559. – Арк.1.

⁹⁷ Там само. – Арк.5

⁹⁸ Там само. – Арк.7.

⁹⁹ ДАОО. – Ф.1. – Оп.197. – Спр.625. – Арк.1.

¹⁰⁰ Там само. – Арк.2.

розробити технічний план водопроводу. Для його розробки К.Рокко звернувся до Сардинського підданого інженера Генріха Балетто¹⁰¹. Подальша доля цього і попереднього проекту невідома, як і не відома причина, з якої вони не були реалізовані.

Можливо, проекти не втілилися в життя через пов'язану з експортом зерна кризу, що охопила Одесу по закінченню Східної (Кримської) війни (1853-1856). Криза торкнулась передусім торгових домів та банків, загальні збитки яких з 1857 по 1862 рр. склали 8 млн крб. сріблом¹⁰². В цей час було ліквідовано більше 20 торгових будинків, в тому числі фірми Карла Деазарта, Івана Загранді, Костянтина Раллі, Карла Рокко, Луїджі Россі, Дмитра Сугрурі, Доменіка Тубіно, власники яких перевели свій бізнес в інші країни¹⁰³. Тому в умовах економічної кризи в Одесі та перенесення власного бізнесу К. Рокко не вважав ці проекти доцільними і прибутковими.

Таким чином, К.Рокко хотів створити в Одесі більш сприятливі умови для розвитку економіки, вирішивши дві важливі проблеми: транспорту і водопостачання. На це були спрямовані його далекоглядні проекти, які, на жаль, залишилися лише на папері. Разом з тим діяльність Карла Рокко потребує подальших досліджень.

Olena Fedenko

Projects of Italian merchant Carlo Rocco towards the improvement of Odesa (the mid-19th century)

In the article on the basis of the archive documents the author has considered Italian merchant Carlo Rocco's activities in the middle of XIX century in Odesa. The due regards are given to Italian trade companies that were exporting grain from Odesa to Italy. The special attention is dedicated to Carlo Rocco's attempted for the improvement of Odesa. Carlo Rocco, a native of Genoa, was also coming from one of oldest Genoese families, the owners of one of the oldest Italian «Casa del Commercio», the progenitors of the later established Odesa Houses of Trade. The article covers his two main projects, which would help to develop the nearly embryonic transportation system and vital water supply. The author also gives information about Rocco's charitable assistance to Odesa Italians and revolutionaries led by Giuseppe Garibaldi in Italy.

Key words: Carlo Rocco, Odesa, italian merchants, water supply.

Олена Феденко

Проекты италийца Карла Рокко з благоустрою Одеси (середина XIX ст.)

В статье на основе архивных данных рассматривается деятельность итальянского купца Карла Рокко в Одессе в середине XIX в. Особое внимание уделено его проектам по благоустройству города с целью создания более благоприятных условий для экономического развития Одессы.

Ключевые слова: Карл Рокко, Одесса, итальянцы, XIX в., водопровод, купцы.

Рецензент: О.А.Бачинська, д.і.н., професор (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)

¹⁰¹ Там само. - Арк.4.

¹⁰² Одесский вестник. – 1863. – № 1. – 1 января.

¹⁰³ Мошенский С.З. Финансовые центры Украины. – С. 276.